

**Osobowościowe predyspozycje i umiejętności niezbędne
dla pełnienia roli superwizora w psychoterapii**

Personality factors skills necessary to act as a psychotherapy supervisor

Marta Makara-Studzińska, Agnieszka Rolińska, Joanna Milanowska

Katedra i Klinika Psychiatrii Uniwersytetu Medycznego w Lublinie

Streszczenie

W ostatnich latach, można zauważyć, znaczny wzrost zainteresowania świata naukowego superwizją jako odrębną dziedziną wiedzy. Postrzegana jako samodzielna i specjalistyczna dyscyplina stanowi ona źródło inspiracji dla tworzenia nowych, teoretycznych modeli i coraz liczniej prowadzonych, empirycznych badań nad psychoterapią. W artykule tym zawarte zostały rozważania na temat cech osobowości, zdolności i kompetencji superwizora, które sprzyjają, a wręcz są konieczne dla właściwej jego pracy. Przedstawiono poglądy różnych autorów na temat superwizorskich umiejętności będących podstawą dla budowania prawidłowej relacji superwizor-superwizant oraz dla osiągnięcia zamierzonych wyników procesu superwizji. A także przykładowe listy opisujące superwizyjne predyspozycje, stanowiące propozycje formalnych „ram odniesienia” dla oceny praktykantów w trakcie superwizji bądź przy nadawaniu uprawnień zawodowych. Biorąc pod uwagę dokonany przegląd literatury stwierdzić należy, że pośród wielu badań i teorii podejmujących obszernie i szczegółowo problematykę psychoterapii, superwizja jest obszarem mocno „zaniedbanym”. Dotyczy to zwłaszcza kwestii cech osobowości i zdolności osób zajmujących się tą profesją, która zdaje się być wręcz całkowicie pomijana. Podjęte w tej pracy rozważania nabierają szczególnie istotnego znaczenia, jeśli podkreśli się, iż nie istnieją żadne powszechnie uznawane wytyczne czy też standardy określające predyspozycje personalne niezbędne przy pełnieniu roli superiora w psychoterapii. Tym bardziej nie można zapominać o tym, że posiadane przez superwizora kompetencje i cechy w znaczący sposób oddziałują na proces terapeutyczny oraz wpływają na prawidłowy rozwój zawodowy przyszłych terapeutów.

Summary

Nowadays it's been noticed an increasing amount of publications about a psychotherapy. We can observe also perception of the supervision by scientists as field of specialist knowledge and independent discipline, which is the source of inspiration for create new, theoretical models and do the empirical researches into the psychotherapy. Despite of this, in the subject literature, we can perceive too little focus of attention on issue personality and specific abilities describing an ideal psychotherapy's supervisor. This aspects of the supervision are regular ignore in scientist's studies. The article presents some deliberations on importance of suitable competencies and personal characteristics which should be presented by professional and an effective supervisor of the psychotherapy. All this abilities create favourable environment for right supervision process. And also the examples of lists with the descriptions of indispensable supervisor's predispositions which can be treat as a formal guidelines in evaluate trainee and validate professional authorizations. Appropriate supervisor's competences affected not only on the therapeutic process but also influenced on future therapist's correct and professional development. In widely point of view, it is important to remember that there aren't any universally recognized guidelines or standards which describe personal, indispensable predispositions and traits for a superior's profession.

Słowa kluczowe: superwizja w psychoterapii, kompetencje, zdolności
Key words: supervision in psychotherapy, competencies, abilities

Jak podkreślają Milne i James [1,s.55] „superwizja jest podstawowym komponentem i najczęściej używaną metodą nauczania terapii”. Stanowi ona zasadniczy wymóg w psychoterapeutycznej praktyce. Superwizor jest jednocześnie „uczestnikiem i obserwatorem procesu superwizji, współtworzącym doświadczenie”, który ocenia i koryguje błędy swoich podopiecznych oraz odpowiada za ukształtowanie w nich odpowiednich kompetencji [2,s.14]. Można śmiało powie-

dzieć, że jest to osoba, która nadaje właściwy kierunek zawodowemu rozwojowi terapeutów.

Trening umiejętności terapeutycznych w psychoterapii jest kwestią złożoną i specyficzną. Na kształt prowadzonej superwizji mogą mieć wpływ różnorodne czynniki, pośród których bardzo istotną rolę pełnią zmienne personalne [3]. Zdaniem Gilbert i Evans [2] każdy superwizor wnosi do swojej pracy specyficzny dla siebie zestaw posiadanych umiejętności interpersonalnych, uwa-

runkowany czynnikami takimi jak: osobisty styl pracy, nabyte doświadczenie kulturowe, preferowane kierunki psychoterapii, indywidualna linia życia oraz zdolności komunikacyjne. Odpowiednie ukształtowanie wszystkich tych cech jest fundamentalne dla omawianego zawodu. Warto dodać, że niektórzy autorzy podkreślają, iż satysfakcja superwizantów z superwizji zależy m.in. od dostrzeganych umiejętności interpersonalnych, osiągnięć i przejawianych kompetencji superwizora [4].

Alonso [5] uważa, że na efektywność superwizji istotny wpływ mają niespecyficzne aspekty procesu superwizyjnego, takie same jak w pracy terapeuty z pacjentem np. uważne słuchanie czy stałe analizowanie budowanej relacji osobowej. Efektywny superwizor potrafi, także okazać odpowiedni poziom zrozumienia współzomówcy oraz stworzyć bezpieczną emocjonalnie atmosferę do ujawniania swoich odczuć. Zwłaszcza tych, którym towarzyszy duże poczucie wstydu czy winy. Warto podkreślić, również, że „opanowaną” przez superwizora umiejętnością powinno być adekwatne rozpoznawanie, opisywanie i wyrażanie doświadczanych przez siebie stanów afektywnych. Bez tego nie będzie on kompetentny, aby nauczyć swoich podopiecznych akceptowania i zrozumienia znaczenia różnych form ekspresji: wrogiego nastawienia, przywiązania, prowokacyjnej seksualności czy też innych silnych emocji, przejawianych przez pacjentów. W przeciwnym razie nie będzie on także zdolny do przekazania właściwych form odpowiedzi na te stany, korzystnych dla uczestników terapii oraz dalszego przebiegu procesu psychoterapeutycznego [6].

Superwizor jest osobą odpowiedzialną za chronienie pacjentów przed niewiedzą i niedoświadczeniem początkujących terapeutów oraz za przyczynianie się do rozwijania terapeutycznych umiejętności u superwizantów [7]. Kwestie interpersonalne, takie jak: brak pokory dla swoim możliwości, niedoświadczenie, ignorancja, napięcia związane z „wymykającymi się” spod kontroli popędami, doświadczenie przeciwprzeniesienia, nadmierny lęk i obawy, brak empatii to tylko niektóre zjawiska, które „ingerują” w zawodowy rozwój terapeutów. Zadaniem superwizora jest wzmocnienie u swoich podopiecznych obszarów, w których dominuje brak wiedzy i umiejętności. Ma on obowiązek oceniać i doskonalić cechy osobowe i zdolności przejawiane przez podlegające superwizji osoby [8]. A zatem sam powinien posiadać głęboki wgląd w siebie, znać swoje mocne i słabe strony. Jego osobowość i sposób funkcjonowania stanowi, bowiem podstawowy wzorzec do naśladowania dla superwizantów. Z dużym prawdopodobieństwem można, stwierdzić, iż to na jego podstawie będą oni, w toku

swojego kształcenia, tworzyć swoje wyobrażenia psychoterapeuty idealnego.

Problemem dla niedoświadczonych superwizorów, w początkowych latach pracy, jest często nieumiejętność uczynienia z kontrolowania kwestii zawodowych i etycznych fundamentalnego aspektu superwizji. Z kontrolowaniem związane jest uznanie autorytetu, jaki należy przypisać roli superwizora w całym procesie. Na początku może być to trudne do zintegrowania z jednoczesnym okazywaniem ciepłych emocji i akceptującej postawy w relacji zawodowej. Bezzasadne jest także przejawianie nadmiernej, wygórowanej obawy o możliwości swoich podopiecznych. A co za tym idzie, częste podważanie zasadności podjętych przez nich decyzji i zachowań oraz skupianie się wyłącznie na wydawaniu ocenianiu. W takim wypadku informacje zwrotne od superwizora tożsame są zawsze z krytyką i dewaluacją kompetencji. Tego typu postawa może powodować u osób superwizowanych przesadną powściągliwość i przezorność w pracy z pacjentami, słupienie twórczej inwencji oraz znaczne zahamowanie skuteczność oddziaływań na skutek nadmiernej obawy [2]. Bardzo ważne w takiej sytuacji jest określenie, z czego wynika przyjęcie takiego sposobu pracy z podopiecznymi. Może ono, bowiem mieć swoje źródło nie tylko w trosce o dobro klientów, ale w obawach o podważenie własnej pozycji, kompetencji, autorytetu. Tymczasem nieodpowiednia postawa superwizora wywiera destrukcyjny wpływ na istniejącą relację superwizyjną. Ponad to jak słusznie zauważają niektórzy autorzy dobry superwizor potrafi dostosowywać cele i zadania superwizji w zależności „od kontekstu, w jakim przebiega superwizja, od spraw zgłaszanych przez superwizanta i od jego poziomu rozwojowego” [2,s.49]. Tak przejawiająca się elastyczność jest jedną z wielu umiejętności niezbędnych w tym zawodzie.

W ostatnich latach coraz większym zainteresowaniem naukowców cieszy się, także kwestia wielokulturowej kompetencji (multicultural competence) w dziedzinie psychoterapii i superwizji. Poprzez pojęcie to określa się m.in. odpowiednie zdolności i poziom samoświadomości umożliwiające pracę z kulturowo zróżnicowanymi klientami [9]. Każdy superwizor powinien pamiętać o tym jak istotny wpływ na przebieg psychoterapii mogą wywrzeć posiadane uprzedzenia względem płci, pochodzenia, wykształcenia itd. Stąd też nabycie właściwej wiedzy i kompetencji w pracy z różniącymi się pod względem kulturowego doświadczenia pacjentami, jest dla psychoterapeuty bardzo istotne. Nie można przy tym zapominać o tym, że superwizor jest osobą odpowiedzialną za tworzenie w trakcie superwizji środowiska sprzyjającego rozwijaniu, u swoich pod-

opiecznych, świadomości istniejących między ludźmi różnic oraz zrozumienia i akceptacji[4].

Dość spójne i szeroko ujęte stanowisko w kwestii osobowych predyspozycji niezbędnych w zawodzie superwizora prezentują Gilbert i Evans [2]. W swojej pracy dotyczącej superwizji, przedstawiają oni m.in. listę umiejętności, które w ich opinii posiadać powinien skuteczny, kompetentny superwizor [2]. Należą do nich:

- elastyczność, brak skrajnego oddania jednej teorii i sposobowi interpretacji rzeczywistości do jakiego ona „nawołuje”, zdolność dostosowywania zadań superwizji do edukacyjnych oczekiwań jej uczestników
- radzenie sobie z lękiem, zarówno swoim jak i superwizanta
- spoglądanie na różne zagadnienia „z rozmaitych punktów widzenia, dzięki perspektywie metasystemowej docenianie interakcyjnej natury pola” [2, s. 132]
- umiejętność korzystania z informacji jakie posiada superwizant, a które są potrzebne superwizorowi do pogłębienia ewentualnych braków w specjalistycznej wiedzy bądź zasięgnięcia opinii na dany temat
- świadomość istotnego znaczenia warunków zewnętrznych, oddziałujących na proces w trakcie stosowaniu podejścia relacyjnego
- posiadanie poczucia humoru, pokory, cierpliwości [za:2].

Autorzy ci [2] przytaczają również ciekawą i użyteczną listę kryteriów określających superwizyjne zdolności i predyspozycje. Ich zdaniem mogą one posłużyć za formalne wyznaczniki dla oceny w trakcie superwizji szkoleniowej, jak również są istotne z punktu widzenia nadawania uprawnień terapeutycznych [2]. Maja one postać pytań otwartych, a ich przeanalizowanie może być przydatne dla uświadomienia sobie ewentualnych braków, niedociągnięć w zakresie zdobytych kompetencji i posiadanych umiejętności.

1. Czy dysponujesz spójnymi i zintegrowanymi ramami teoretycznymi, na których opierasz swoją praktykę kliniczną?
2. Czy potrafisz powiązać teorię z praktyką i przedstawić pojęcia teoretyczne, leżące u podstaw twojej pracy klinicznej?
3. Czy potrafisz mówić o konkretnej interwencji w kategoriach twojego wyboru tej właśnie interwencji, wobec tego klienta, w tej fazie sesji i na tym etapie terapii?
4. Czy potrafisz rozważyć interwencje alternatywne, które mógłbyś wykorzystać i podać uzasadnienie swojego wyboru?

5. Czy potrafisz ocenić skuteczność (albo nieskuteczność) swojej interwencji w kategoriach osiągniętego efektu?
6. Czy rozpoznajesz, kiedy „mijas się” z klientem i twoja interwencja nie prowadzi do pożądanego rezultatu?
7. Czy potrafisz twórczo radzić sobie z takimi porażkami empatycznymi i naprawić sojusz z klientem?
8. Jak ujmujesz pojęciowo etap leczenia oraz kierunek dalszej terapii?
9. Czy znasz dobrze kodeks etyczny i praktykę zawodową instytucji, dla której pracujesz?
10. Czy jesteś kompetentny w dziedzinie zasad etycznych i czy potrafisz wyciągać z nich wnioski, gdy natrafiasz na dylemat etyczny?
11. Czy zdajesz sobie sprawę z ograniczeń własnych kompetencji?
12. Czy znasz zasady rządzące dobrą praktyką zawodową?
13. Za pomocą, jakich kryteriów oceniałbyś, że zbudowałeś dobry sojusz roboczy z klientem?
14. Kiedy, twoim zdaniem, terapeuta może udzielać klientowi informacji o sobie, a kiedy nie powinien tego robić?
15. Jakie jest twoje zdanie na temat przeniesienia? Jak pracujesz z przeniesieniem, gdy się pojawi w twojej pracy z klientem?
16. Jakie miejsce w twojej pracy terapeutycznej zajmuje dialog?
17. Co myślisz o wymiarze „zadośćuczynienia” w terapii?
18. W jaki sposób w swojej praktyce klinicznej wykorzystujesz wiedzę o rozwoju dziecka i dorosłego?
19. W jaki sposób dbasz o to, by twoja praca kliniczna nie była opresyjna?
20. Jakie miejsce w twojej pracy terapeutycznej zajmuje wymiar transpersonalny i duchowy?
21. Opisz kontekst, w jakim pracujesz, zwłaszcza z punktu widzenia osoby, która kieruje do ciebie klientów, twojej współpracy z innymi specjalistami oraz wsparcia, jakie możesz uzyskać w razie kryzysu.
22. W jakim zakresie, twoim zdaniem, należy uwzględniać szerszy kontekst w każdej relacji terapeutycznej?
23. Co sądzisz o zmianach w dziedzinie psychoterapii (...) w Europie i w szerszym kontekście?
24. Czy twoim zdaniem na psychoterapeutach spoczywa większa odpowiedzialność społeczna? Co myślisz o własnym przyszłym wkładzie w tę dziedzinę? [za:2].

W literaturze przedmiotu można również odnaleźć bardzo ciekawą listę przedstawiającą zbiór

zróżnicowanych kompetencji, będących podstawą dla pracy superwizora i wyróżnionych w oparciu o następujące kryteria: wiedza, umiejętności, wartości, kontekst społeczny, trening umiejętności superwizyjnych, ocena umiejętności superwizyjnych [10]. Lista ta została stworzona przez uczestników konferencji „Competencies Conference: Future Directions in Education and Credentialing In Professional Psychology” która odbyła się w listopadzie 2002 r. w Arizonie. Uczestnicy byli delegatami ze Stanów Zjednoczonych, Kanady i Meksyku, co pozwoliło na uwzględnienie zróżnicowanej kulturowo perspektywy podejmowanych kwestii. Konferencje sponsorowały 34 stowarzyszenia, w tym główny sponsor The Association of Psychology Postdoctoral and Internship Centers (APPIC). Prezentowana poniżej lista jest wynikiem prowadzonej przez nich dyskusji i wspólnych przemyśleń.

Kompetencje niezbędne w superwizji

Wiedza

1. Znajomość obszaru podlegającego superwizji (psychoterapia, badania, ocena itd.)
2. Znajomość modeli, teorii, badań dotyczących superwizji
3. Znajomość profesjonalnego, prawidłowego rozwoju superwizantów
4. Znajomość etycznych i prawnych kwestii odnoszących się do superwizji
5. Świadomość różnorodności we wszystkich jej odmianach

Umiejętności

1. Modalność
2. Zdolności relacyjne do budowania superwizyjnej współpracy
3. Wrażliwość na złożoność ról superwizowanych i umiejętność pełnienia i równoważenia różnych ról własnych
4. Zdolność do dawania efektywnych, kształtujących i podsumowujących informacji zwrotnych
5. Zdolność do wspierania rozwoju i samooceny u praktykantów
6. Umiejętność przeprowadzenia własnej samooceny
7. Umiejętność oceniania edukacyjnych potrzeb i poziomu rozwoju superwizantów
8. Zdolność stymulowania i wykorzystania krytycznych informacji zwrotnych od praktykantów
9. Zdolności dydaktyczne, nauczania
10. Umiejętność wyznaczania właściwych granic i poszukiwania konsultacji, kiedy podejmowane kwestie dotyczą innych dziedzin
11. Elastyczność
12. Naukowy sposób myślenia i przekładanie

naukowych wniosków na praktykę pod kątem profesjonalnego rozwoju.

Wartości

1. Odpowiedzialność za klienta i superwizanta
2. Szacunek
3. Zrozumienie dla różnorodności we wszystkich jej formach
4. Równowaga między wsparciem a wymaganiem
5. Zaangażowanie w ciągle zdobywanie wiedzy i profesjonalny rozwój
6. Etyczne zasady
7. Znajomość i bezustanne poszerzanie dostępnej psychologicznej wiedzy na temat superwizji
8. Poznanie własnych ograniczeń.

Spółeczny kontekst

1. Różnorodność
2. Etyczne i prawne kwestie
3. Proces rozwoju
4. Wiedza na temat podejścia i oczekiwań z niego wynikających, w którym prowadzona jest psychoterapia
5. Świadomość socjopolitycznego kontekstu
6. Tworzenie atmosfery, w której szczere informacje zwrotne są normą (zarówno wspierające jak i te będące wyzwaniem).

Trening umiejętności superwizyjnych

1. Opracowywanie przypadku uwzględniające wiedzę i wymienione umiejętności
2. Powszechnie przyjęta „superwizja superwizji” zawierająca pewne formy obserwacji (nagrania video, magnetofonowe) z krytycznymi informacjami zwrotnymi.

Ocena umiejętności superwizyjnych

1. Pomyślne ukończenie kursu superwizji
2. Weryfikacja dotychczasowych „superwizji superwizji” i udokumentowanie gotowości do niezależnego superwizowania
3. Oznaki bezpośredniej obserwacji (kasety video, magnetofonowe)
4. Dokumentacja superwizyjnego doświadczenia odzwierciedlająca zróżnicowanie tematów i uczestników
5. Udokumentowane informacje zwrotne superwizantów
6. Ocenianie samego siebie i świadomość potrzeby skorzystania z konsultacji w razie konieczności
7. Assessment wyników superwizji- indywidualnej i grupowej [za:10].

Podsumowanie

W ostatnich latach temat superwizji w psychoterapii jest obszerniej omawiany przez coraz

liczniesze grono naukowców. Powoli dziedzina ta zaczyna funkcjonować jako odrębna dyscyplina specjalistycznej wiedzy posiadająca teoretyczne podstawy i wciąż udoskonalane modele, które opisują poszczególne jej fazy, funkcje, cele i zadania. Na podstawie dokonanego przeglądu literatury stwierdzić można, że na tle wielu badań i teorii podejmujących problematykę psychoterapii, superwizja jest obszarem mało poznanym. Jak dotąd niewielki nacisk położony został na wy-szczególnienie konkretnych predyspozycji personalnych niezbędnych do pełnienia roli superiora w psychoterapii. Także na stworzenie teoretycznych wzorców osobowych modelu idealnego superwizora. Nie istnieją również żadne uniwersalne i powszechnie stosowane standardy ewaluacji pracy i kompetencji w tym zawodzie. Tymczasem należy pamiętać o tym, że każdy superwizor „wnosi” w proces terapeutyczny swoją własną osobowość. Posiadane przez niego cechy i umiejętności decydują w znacznej mierze o jakości relacji między nim a osobą podlegającą superwizji. Wpływają także na efektywność superwizyjnej współpracy. W szerszej perspektywie zaś oddziałują na jakość świadczonych w psychoterapii usług i społeczne postrzeganie roli terapeuty. Dlatego też tego typu kwestie są wyjątkowo istotne i nie powinny być ignorowane.

Piśmiennictwo

1. Milne D., James I. The observed impact of training on competence in clinical supervision. *Br. J. Clin. Psychol.*, 2002; 41: 55-72.
2. Gilbert M. i Evans K. Superwizja w psychoterapii. Gdańsk; GWP: 2004.
3. Krasner R., Kenneth H., Brown A. The Acquisition of Psychotherapy Skill: An Empirical Study. *J. Clin. Psychol.*, 1998; 54(7): 895-903.
4. Inman A. Supervisor multicultural competence and its relation to supervisory process and outcome. *J. Marital. Fam. Ther.*, 2006; 32(1): 73-85.
5. Alonso A. On being skilled and Deskilld as a Psychotherapy Supervisor. *J. Psychother. Pract. Res.*, 2000; 9(1): 55-61.
6. Riess H., Herman J. Teaching the Teachers: A Model Course for Psychodynamic Psychotherapy Supervisors. *Acad. Psychiatry*, 2008; 32(3): 259-264.
7. Liddle H.A. Training and supervision in family therapy: A comprehensive and critical analysis. W: Gurman A., Kniskeern D. red., *Handbook of family therapy*. t. II. New York; Brunner/Mazel: 1991, s. 58.
8. Rodenhauser P., Rudisill J., Painter A. Attributes Conducive to Learning in Psychotherapy Supervision. *A. J. Psychother.*, 1989; 43(3): 368-377.
9. Sue D. In search of cultural competence in psychotherapy and counseling. *Am. Psychol.*, 1999; 53(4): 440-447.
10. Falender C., Cornish J., Goodyear R., Hatcher R., Kaslow N., Leventhal G., Shafranske E., Sigmon S. Defining Competencies in Psychology Supervision: A Consensus Statement. *J. Clin. Psychol.*, 2004; 60(7): 771-785.

Adres do korespondencji

mmakara@go2.pl